

NIEUWS OVER DE NEDERLANDSE MIEREN (2004-2008)

(HYMENOPTERA: FORMICIDAE)

Peter Boer

In het boek *De wespen en mieren van Nederland* uit 2004 wordt een overzicht gegeven van de kennis van de Nederlandse mierenfauna. In dit artikel worden de nieuwe inzichten samengevat. Zo zijn maar liefst zes nieuwe soorten voor ons land te melden en van diverse andere soorten is interessante nieuwe informatie beschikbaar. Zo blijkt de bekende bosmier *Formica polyctena* te hybridiseren met *F. rufa* en wordt daarom gesynonymiseerd. De langschubmier *Lasius bicornis* blijkt niet uitgestorven. Het is opmerkelijk dat over zo'n goed bekende diergroep als de mieren nog zoveel nieuws te ontdekken valt.

INLEIDING

Sinds Van Loon (2004) zijn er zes nieuwe soorten voor de Nederlandse fauna bijgekomen, is het nodig drie soorten uit deze lijst te schrappen en zijn bij enkele soorten (soms kritische) kanttekeningen te plaatsen. De nieuwe inzichten komen uit diverse bronnen: uitgebreid potvalonderzoek in Noordoost-Nederland (Stichting Willem Beijerinck Biologisch Station WBBS, R. Vermeulen, I. Lustenhouwer) en Zuid-Limburg (Stichting Bargerveen, T. van Noordwijk), potval- en raamvalvangsten in Gelderland en Zuid-Limburg (Wageningen Universiteit, J. Noordijk), raamvalvangsten bij Wageningen (B. Aukema), lichtvalvangsten bij Tilburg (P. van Wielink en H. Spijkers) en speurwerk van mijzelf onder andere in de collecties van het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis (RMNH) en het Zoologisch Museum Amsterdam (ZMAN).

NIEUW

Lasius (Austrolasius) carniolicus Mayr, 1861
Kaaskopmier

Mannetje, 5.IX.2006, lichtvangst, Kaaistoep, Tilburg, AC 128.8-394.6, leg. P. van Wielink & H. Spijkers, col. RMNH.

Lasius carniolicus is een tijdelijke sociaalparasiet. In Nederland zou de meest voor de hand liggende gastheer de gele weidemier *L. flavus* Fabricius, 1782 zijn. In Duitsland wordt *L. carniolicus* als de zeldzaamste *Lasius*-soort beschouwd en staat daar als 'met uitsterven bedreigd' op de rode lijst (Seifert 2007). Er is daar nooit een nestvondst gedaan. De Duitse waarnemingen betreffen slechts gevleugelde wijfjes. Er zijn geen waarnemingen bekend uit België, Luxemburg, Groot-Brittannië en Noord-Frankrijk. De dichtstbijzijnde waarneming is gedaan in Bokel, Nedersachsen (Sonnenburg 2005), hemelsbreed ongeveer 410 km van Tilburg.

Lasius (Chthonolasius) distinguendus
(Emery, 1916)
Steppenmier

Boer (2005a) vermeldt deze soort als nieuw voor Nederland. Sindsdien zijn er diverse waarnemingen bijgekomen (fig. 1).

Figuur 1. Vindplaatsen van *Lasius distinguendus* in Nederland.

Figure 1. Records of *Lasius distinguendus* in the Netherlands.

***Lasius (Chthonolasius) jensi* Seifert, 1982**
Puntschubmier

Werkster, 15.v.-8.vi.2006, potval, Sint Pietersberg, AC 175.482-314.550, leg. St. Bargerveen, col. RMNH.

De puntschubmier (fig. 2) is een tijdelijke sociaal-parasiet. Op de Sint Pietersberg is de gastheer waarschijnlijk de mergelmier *L. alienus* Förster, 1850. In het vlak bij de Sint Pietersberg gelegen Belgische Thier de Lanaye zijn meerdere wijfjes en werksters van *L. jensi* gevonden (Boer et al. 2006).

***Lasius (Lasius) emarginatus* (Olivier, 1792)**
Muurmier

Nest, 28.iii.1980, Huizen (NH), col. Plantenziektenkundige Dienst; nest, 10.vi.1996, Hengelo

(ov), col. Plantenziektenkundige Dienst; gevleugeld wijfje, 28.vii.2006, lichtvangst, Kaaistoep, Tilburg, AC 128.8-394.6, leg. P. van Wielink & H. Spijkers, col. RMNH (Boer et al. 2007).

Tot voor kort werd *L. emarginatus* beschouwd als een exoot (Boer & Vierbergen 2008). Het is echter de vraag in hoeverre de nestvondsten in Huizen en Hengelo beschouwd kunnen worden als geïmporteerd. Het betrof in beide gevallen nesten die zoveel overlast gaven dat een bestrijdingsdienst werd ingeschakeld. Er was sprake van vitale nesten. De werksters werden zowel in als om huizen waargenomen. In België zien we een geleidelijke opmars van muurmieren naar het noorden (Dekoninck et al. 2003). De waarneming van een gevleugeld wijfje in Tilburg is in ieder geval een sterke aanwijzing dat deze zuidelijke soort inmiddels ook Nederland heeft bereikt.

De grote concurrent van de muurmier zal de wegmier *L. niger* zijn, de algemeenste mier van Nederland. De nesten van muurmieren worden relatief vaker tegen muren gevonden, die van wegmieren meer onder bestratingen.

***Myrmica schenckioides* Boer & Noordijk, 2005**
Kokergaststeekmier

Gevleugeld wijfje, 12.v.-14.x.2004, potvalvangst in heischrale vegetatie in de wegberm van de A28 langs natuurgebied het Beekhuizerzand bij Harderwijk, AC 174-483, leg. J. Noordijk, col. RMNH.

Myrmica schenckioides is zeer waarschijnlijk een sociaalparasiet bij de kokersteekmier *M. schencki* (Boer & Noordijk 2005).

Myrmica vandeli Bondroit, 1920

Veensteekmier

Ongevelegeld wijfje, 23-30.IV.2008, potvalvangst in (jaarrond) plasdrasse, vergraste dopheidevegetatie (aandeel dopheide 10 %), Dwingelderveld, AC 221.876-535.474, leg. WBBS, col. RMNH.

Myrmica vandeli (fig. 3) is een facultatieve sociaal-parasiet bij de moerassteekmier *M. scabrinodis* Nylander, 1846. Facultatief wil zeggen dat de veensteekmier in principe ook onafhankelijk een kolonie kan stichten. Het lijkt er echter op dat aan de rand van het verspreidingsgebied eerder sprake is van afhankelijke koloniestichting (Elmes et al. 2003). De verspreiding van de veensteekmier is in Noordwest-Europa zeer versnipperd. Er zijn enkele vindplaatsen bekend in Zuid-Engeland, Wales en Frankrijk. In Duitsland komt ze zeer lokaal voor (Seifert 2007). De dichtstbijzijnde vondst (eveneens een ongevelegeld wijfje) stamt van het Ahlenmoor bij Flögeln, Niedersachsen (Sonnenburg 2005), hemelsbreed ca. 180 km van het Dwingelderveld.

Myrmica vandeli is alleen bekend van vochtige biotopen: moerassen, vochtige graslanden en vochtige heiden. In het grootste deel van Europa komt de veensteekmier voor tussen de 400 en 1000 m (Seifert 2007) tot 1800 m (Elmes et al. 2003). De waarnemingen van het Ahlenmoor en het Dwingelderveld hebben een hoogte van respectievelijk 0 en 11 meter + NAP. In Duitsland staat deze soort als 'sterk bedreigd' op de rode lijst (Seifert 2007).

VERVALLEN

Formica (Formica) polyctena Förster, 1850

Kale bosmier

De weinig behaarde bosmier noemt men *F. polyctena* en de behaarde vorm *F. rufa*. In steeds meer wetenschappelijke publicaties over

de gewone bosmier komt men in plaats van deze twee taxa, de taxonomische aanduiding *Formica rufa*-complex tegen. Het blijkt namelijk vaak (!) onmogelijk om te bepalen of het om *F. polyctena*, dan wel *F. rufa* gaat. Oorzaak is het veelvuldige hybridiseren tussen beide taxa en tussen de hybriden onderling. Verspreid over heel Nederland komen deze 'tussenvormen' voor. Boer & Achterberg (2009, in prep.) wordt *F. polyctena* als synoniem van *F. rufa* beschouwd.

Lasius (Cautolasius) myops Forel, 1894

Kleinoogweidemier

De gele weidemier *L. flavus* en de kleinoogweidemier *L. myops* hebben werksters van uiteenlopende grootte. Hoe groter, des te meer ommatiden het oog omvat. Kleine werksters hebben dus kleine ogen. Aanvankelijk werden monsters met alleen kleine werksters op grond van door Seifert (1996) opgegeven determinatiecriteria door mij gedetermineerd als *L. myops*. Echter, als dezelfde determinatiecriteria worden toegepast op kleine werksters uit nesten van *L. flavus*, kom ik geregeld uit op *L. myops*. Nadat ik Centraal-Europese werksters van *L. myops* heb bekeken, ben ik tot de conclusie gekomen dat Seiferts criteria alleen opgaan voor (middel-)grote werksters. De kleinoogweidemier vervalt daarmee voor de Nederlandse lijst.

Myrmica microrubra Seifert, 1993

Kleine gaststeekmier

Dit taxon, en dan alleen de wijfjes/koninginnen, liet zich van haar gastheer *M. rubra* (Linnaeus, 1758) uitsluitend onderscheiden door de geringe grootte. Onder andere genetisch onderzoek heeft echter aangetoond dat het hier gaat om microgynie, 'minorkoninginnen' van dezelfde soort (Steiner et al. 2006).

Figuur 2. Het Nederlandse exemplaar van *Lasius jensi*. a. Zijaanzicht, b. vooraanzicht, met karakteristieke vorm van schub. Foto Roy Kleukers.

Figure 2. The Dutch specimen of *Lasius jensi*. a. Lateral view, b. Frontal view with characteristic shape of scale. Photo Roy Kleukers.

NIET UITGESTORVEN

Lasius (Chthonolasius) bicornis (Förster, 1850)

Langschubmier

Eén mannetje en twee gevleugelde wijfjes, 28.IV.2008, lichtvangst Kaaistoep, Tilburg, AC 128.8-394.6, leg. P. van Wielink & H. Spijkers, col. Boer.

De langschubmier is een tijdelijke sociaalparasiet, die voor het stichten van een kolonie afhankelijk is van de boommier *L. brunneus*. Het tijdstip van de waarneming, 28 april, is voor zwermvluchten van mieren uitzonderlijk vroeg. Alleen glanzende houtmieren *L. fuliginosus* vliegen in deze tijd. Overigens vliegen boommieren ook relatief vroeg (mei). Dit ondersteunt de theorie dat de zwermtijd van tijdelijke sociaalparasitaire *Lasius*-soorten vaak dicht bij die van hun gastheren ligt (Dekoninck et al. 2004). De parasieten kunnen dan gemakkelijk het gastheernest binnendringen, omdat de gastheerwerksters het veel te druk hebben met hun gevleugelde jongelingen.

In Duitsland zijn slechts 18 vindplaatsen bekend (Seifert 2007). De laatste waarneming uit Nederland dateert van 1950. Het vermoeden werd al uitgesproken dat deze soort in Nederland was uitgestorven (Van Loon 2004). Overigens waren de vijf eerdere Nederlandse waarnemingen alle afkomstig uit Zuid-Limburg. In theorie zouden de gevleugelde Tilburgse exemplaren afkomstig kunnen zijn uit België. Het is echter veel waarschijnlijker dat het nest dicht in de buurt van de vangplaats heeft gelegen of ligt, omdat maar liefst drie exemplaren tegelijk zijn gevangen.

EXOTEN

Boer & Vierbergen (2008) vatten de bestaande kennis over exotische mieren in ons land samen. De volgende soorten komen lokaal in allerlei gebouwen (huizen, kassen, dierentuinen, tropische zwembaden, en dergelijke) voor en kunnen zich daar goed handhaven en verspreiden. De verspreiding daarbuiten gebeurt door mensen (door het uitwisselen van plantenmateriaal, met transport van onder andere levensmiddelen,

Figuur 3. Het Nederlandse exemplaar van *Myrmica vandeli*. Foto Roy Kleukers.

Figure 3. The Dutch specimen of *Myrmica vandeli*. Photo Roy Kleukers.

enzovoorts). Het zijn de Argentijnse mier *Linepithema humile* (Mayr, 1868), het spookdraai-gatje *Tapinoma melanocephalum* (Fabricius, 1793), de witvoetmier *Technomyrmex vitiensis* Mann, 1921 (eerder *T. albipes* genoemd), de gele dwergschubmier *Plagiolepis alluaudi* Emery, 1894, de gele dikkop *Pheidole bilimeki* Mayr, 1870 (eerder *P. anastasi* genoemd), de Aziatische faraomier *Monomorium floricola* (Jerdon, 1851), de gele faraomier *M. pharaonis* (Linnaeus, 1758), de ribbelzaadmier *Tetramorium bicarinatum* (Nylander, 1846), de gele zaadmier *T. insolens* (Smith, 1861) en de tropische staafmier *Hypoponera schauinslandi* (Emery, 1899).

Twee exotische soorten wagen zich ook buiten en lijken zich daar redelijk te kunnen handhaven: Atlantische dwergschubmier *Plagiolepis schmitzii* Forel, 1895 (eerder *P. taurica* genoemd) en de rode schorpioenmier *Crematogaster scutellaris* (Olivier, 1792).

De zwarte reuzenmier *Camponotus vagus* (Scopoli, 1763) is de enige exotische mier die zich jarenlang in de vrije natuur handhaaft, maar die zich nog niet aantoonbaar heeft uitgebreid. Verder is er

een lijst van 23 exotische mierensoorten die zich tijdelijk (weken, maanden) in huizen, gebouwen en kassen kunnen handhaven en 39 die zo nu en dan eens worden onderschept.

TAXONOMISCHE STATUS

Formica (Serviformica) cunicularia Latreille, 1798, *F. (S.) lusatica* Seifert, 1997 & *F. (S.) rufibarbis* Fabricius, 1793

Bruine-, duin- en rode renmier

Het verschil tussen *F. rufibarbis* en de andere twee taxa zit hem bij de werksters uitsluitend in de beharing. Men moet het gemiddeld aantal haren op het pronotum, per nest bepalen. De overlap is groot, vooral tussen *F. lusatica* en *F. rufibarbis*. Als verschil tussen *F. lusatica* en *F. rufibarbis* geeft Seifert een lange formule, waarbij het aandeel rood in de pigmentering een belangrijke rol speelt. Bij de *cunicularia*'s uit het kustgebied (Hoek van Holland tot en met Texel) is dat aandeel rood sterk verschillend. Dit lijkt gebonden aan de habitat: mieren uit een open (korte, schrale) vegetatie hebben een voornamelijk rood borststuk, terwijl rood bijna niet voorkomt bij mieren uit dichtere vegetaties, zoals graslanden en vergraste heiden. Ook de pigmentverschillen van de kop, die Seifert opgeeft als een goed onderscheidend kenmerk, blijken onbruikbaar als determinatiecriterium vanwege de talloze variaties in dit patroon. Bij de wijfjes/koninginnen wordt de beharing van het borststuk, het aandeel van de pigmentering, de kopbreedte en de lengte van het eerste antennelid (sprietschaft of scapus) als criterium opgegeven. De overlap tussen *F. rufibarbis* en *F. lusatica* is echter zo groot, dat dit ook hier een zekere determinatie in de weg staat. Dat betekent dat de determinatie vaak niet verder zal komen dan de aanduiding *F. lusaticarufibarbis* of *F. cunicularialusatica*.

Myrmica lonae Finzi, 1926 & *M. sabuleti*
Meinert, 1861

Lepel- en zandsteekmier

In 1931 werd *M. lonae* als ondersoort bij *M. sabuleti* ondergebracht, in 1967 als junior synoniem van *M. sabuleti* beschouwd en in 1994 kreeg dit taxon haar soortstatus terug (Bolton et al. 2006). Het enige verschil tussen beide taxa is de breedte van de lobus, een verbreding op de knik van de basis van het eerste antennelid. Binnen een nest moet de gemiddelde lobusbreedte ten opzichte van de lengte van het eerste antennelid bepaald worden. Als de waarde $6,5 \text{ sw/sl} - 0,30 \text{ cw/fl}$ kleiner is dan 0,84 is het *M. sabuleti* en indien groter *M. lonae*, waarbij sw de breedte van de lobus is, sl de lengte van het eerste antennelid, cw de kopbreedte en fl de breedte van de voorhoofdslobben. Potvalmateriaal van de Veluwe van deze taxa bleek veelal onbepaald, terwijl materiaal uit de duinen en Zuid-Limburg duidelijk *M. sabuleti* betreft en materiaal van bijvoorbeeld het Dwingelderveld vrijwel allemaal duidelijk *M. lonae*. Het is net of hier eerder sprake is van twee ecomorfen. Voorlopig noteer ik materiaal dat noch duidelijk het een, noch duidelijk het andere is als *M. lonaesabuleti*.

VERDER NIEUWS

Formica (Formica) pratensis Retzius, 1783
Zwartrugboscsmier

Boscsmieren leven in monodome kolonies (één mierenhoop) of polydome kolonies (meer dan één hoop). Bij de polygyne vorm (meer dan één koningin in een nest) van de gewone boscsmier *F. rufa* kan zo'n kolonie uit tientallen hopen bestaan. De zwartrugboscsmierkolonie bestaat meestal uit één hoop of een klein groepje van twee tot vijf. De dichtheid van het aantal zwartrugboscsmierhopen in de Kaaistoep is uitzonderlijk hoog: 150 nesten op 2,5 ha (60/ha) (telling H. Spijkers). In Nederland is voor zover mij

bekend een dergelijke concentratie nooit eerder waargenomen. Seifert (2007) schrijft dat zeer volkrijke, polydome kolonies voorkomen en noemt als grootste dichtheid 4,9/ha. Van zwartrugboscsmieren wordt verder beweerd dat nesten één of een paar koninginnen bevatten. Het feit dat deze populatie zich in enkele jaren heeft kunnen uitbreiden tot een dergelijke superkolonie, kan alleen verklaard worden door aan te nemen dat het hier gaat om nesten met vele tientallen tot honderden koninginnen.

Hypoponera punctatissima (Roger, 1859)
Compost(staaf)mier

Van Loon (2004) vermeldt dat *H. punctatissima* in warme kassen voorkomt. Recent is gebleken dat de soort die in warme kassen leeft de tropische staafmier *H. schauinslandi* (Emery 1899) is (Boer & Vierbergen 2008). De compostmier wordt op steeds meer plaatsen in het vrije veld aangetroffen (Boer et al. 2006). Boer & Vierbergen (2008) hebben de compostmier daarom niet opgenomen in hun artikel over exotische mieren.

Myrmica hirsuta Elmes, 1978
Ruige gaststeekmier

Twee ongeveugelde wijfjes, 2004, potval, bosrand met veel gras, Beekhuizerzand (GL), AC 174-483, leg. J. Noordijk, col. Boer; mannetje en twee geveugelde wijfjes, 19.IV-28.VII.2005, raamval, struikheide gebied, De Haere (GL), AC 185-489, leg. J. Noordijk, col. Boer.

Tot nu toe was er één eerdere waarneming, van De Haere. De twee gebiedjes liggen ongeveer 15 km uit elkaar.

***Myrmica gallienii* Bondroit, 1920**
Zeggensteekmier

Van Loon (2004) noemt twee vindplaatsen in Midden-Limburg en de Achterhoek. Inmiddels zijn er ook populaties van deze typisch hygrofiele soort ontdekt op Texel (Boer 2005b), het Hykerveld (DR), AC 228-547, 2004 en het Dwingelderveld (DR), AC 222-533, 225-534 en 225-535, 2008, beide leg. WBBS, col. Boer.

***Myrmica lobicornis* Nylander, 1846**
Kalme steekmier

Naast het Balloerveld (DR) en de Bakkeveensterduinen (FR) (Van Loon 2004), is in 2008 een behoorlijke populatie ontdekt in het Dwingelderveld. Ze zijn ook waargenomen in het Mantingerveld (DR), AC 235-533, 2008, Hykerveld (DR), AC 228-547, 2004 en bij Kolham (GR), AC 245.3-578.5, 2004 (alle: leg. WBBS), col. Boer.

***Myrmica sulcinodis* Nylander, 1846**
Heidesteekmier

De heidesteekmier is in Nederland alleen waargenomen in de Drentse- en Gelderse plantengeografische districten. Het is duidelijk dat deze soort achteruitgaat. Dit heeft mogelijk te maken met ingrepen op het gebied van natuurontwikkeling, zoals het plaggen van vochtige heiden. Gelukkig zijn in 2008 weer de nodige waarnemingen gedaan in het Dwingelderveld.

***Ponera coarctata* (Latreille, 1802)**
Gewone staafmier

Geveugeld wijfje, 28.VIII-4.IX.2008, raamval, bosrand in de duinen van Bergen (NH), AC 106.349-521.296, leg. P. Boer.

Dit is tot nu toe de noordelijkste vindplaats in ons land. De staafmier komt niet noordelijker voor dan 54 °NB (Seifert 2007).

***Stenamma westwoodi* Westwood, 1840**
Engelse drentelmier

Geveugeld wijfje, 16.IX-25.IX.2007, raamval, Oranje Nassau bij Wageningen, AC 177.6-442.7, leg. B. Aukema, col. Boer.

Dit is de derde vindplaats van deze zeer zeldzame soort, die slechts bekend is van Engeland, België en Nederland.

LITERATUUR

- Boer, P. 2005a. De breedschubmier *Lasius* (*Chthonolasius*) *sabularum* en de steppemier *L. (C.) distinguendus* (Hymenoptera: Formicidae) in Nederland. – Entomologische Berichten 65: 8-13.
- Boer, P. 2005b. De mieren van Texel (Hymenoptera: Formicidae). – In: J.G.M. Cuppen & B. Drost. Entomofauna van Texel. Verslag van de 159^e zomerbijeenkomst te Den Hoorn. – Entomologische Berichten 65: 70-89.
- Boer, P. & C. van Achterberg in prep. *Formica polycytena* Foerster a junior synonym of *F. rufa* Linnaeus (Hymenoptera: Formicidae).
- Boer, P., J. Blommaart, H. Huijbregts, F. van Nunen & O. Vorst 2006. De compostmier *Hypoponera punctatissima* in het vrije veld. – Entomologische Berichten 66: 56-57.
- Boer, P. & B. Vierbergen 2008. Exotic ants in the Netherlands (Hymenoptera: Formicidae). – Entomologische Berichten 68: 121-129.
- Boer, P., W. Dekoninck & T. van Noordwijk 2006. De mierenfauna van enkele kalkgraslanden van Thier de Lanaye en de herontdekking van *Lasius distinguendus* in België. – Bulletin de la Société Royale Belge d'Entomologie / Koninklijke Belgische Vereniging voor Entomologie 142: 115-122.
- Boer, P. & J. Noordijk 2005. *Myrmica schenckioides* nov.

- sp., a new socially parasitic ant species (Hymenoptera, Formicidae). – *Entomologische Berichten* 65 (4): 120-123.
- Boer, P., P. van Wielink & H. Spijkers 2007. Mieren op licht in 2004, 2005 en 2006. – In: P. van Wielink (red), *Natuurstudie in de Kaaistoep*. Verslag 2006. KNNV-afdeling Tilburg/NV Tilburgsche Waterleiding Maatschappij: 51-53.
- Bolton, B., G. Alpert, P.S. Ward & P. Naskrecki 2006. *Bolton's Catalogue of Ants of the World: 1758-2005*. – Harvard University Press, Harvard. [cd-rom]
- Dekoninck, W., P. Boer & J-P. Maelfait 2004. *Lasius platythorax* Seifert, 1991 as a host of several *Chthonolasius* species, with remarks on the colony foundation of the parasites (Hymenoptera: Formicidae). – *Myrmecologische Nachrichten* 6: 5-8.
- Dekoninck, W., F. Vankerhoven & J-P. Maelfait 2003. *Verspreidingsatlas en voorlopige Rode Lijst van de mieren van Vlaanderen*. – Instituut voor Natuurbehoud, Brussel. [IN.R.2003.7]
- Elmes, G.W., A.G. Radchenko & J.A. Thomas 2003. First records of *Myrmica vandeli* Bondroit (Hymenoptera, Formicidae) for Britain. – *British Journal of Entomology and Natural History* 16: 145-152.
- Loon, A.J. van 2004. Formicidae - mieren. – In: T.M.J. Peeters, C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefebvre, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis, *De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata)*. KNNV Uitgeverij, Utrecht & eis-Nederland, Leiden.
- Seifert, B. 1996. *Ameisen, beobachten, bestimmen*. – Naturbuch Verlag, Augsburg.
- Seifert, B. 2007. *Die Ameisen Mittel- und Nord-europas*. – Lutra, Görlitz. 1-368.
- Sonnenburg, H. 2005. *Die Ameisenfauna (Hymenoptera: Formicidae) Niedersachsens und Bremens*. – Braunschweiger Naturkundliche Schriften 7: 377-441.
- Steiner, F.M., B.C. Schlick-Steiner, H. Konrad, K. Moder, E. Christian, B. Seifert, R.H. Crozier, C. Staufer & A. Buschinger 2006. No sympatric speciation here: multiple data sources show that the ant *Myrmica microrubra* is not a separate species but an alternate reproductive morph of *Myrmica rubra*. – *Journal of Evolutionary Biology* 19: 777-787.

SUMMARY

News on the Dutch ant fauna (2004-2008) (Hymenoptera: Formicidae)

Van Loon (2004) presented a list of 61 ants (outdoor) species. Now that list counts 64 species. New on this list are: *Lasius (Austrolasius) carniolicus*, *Lasius (Chthonolasius) distinguendus*, *L. (C.) jensi*, *Lasius (Lasius) emarginatus*, *Myrmica vandeli* and *M. schenckioides*. *Hypoponera punctatissima* was considered to be an exotic species and not included in that list, but the number of outdoor observations is increasing. Three species are deleted from the list: *Formica (Formica) polycytena* (considered to be a junior synonym of *F. rufa*), *Lasius (Cautolasius) myops* and *Myrmica microrubra*. For two species the status as a valid species is short discussed: *F. (Serviformica) lusatica* and *M. lonae*. New data are provided for the following rare species: *Myrmica hirsuta*, *M. gallienii*, *M. lobicornis* and *Stenammina westwoodi*. Interesting is the discovery of a polydome colony of 150 mounds on 2,5 ha of *F. (F.) pratensis*. *Lasius bicornis* was considered extinct, but one male and two alate gynes were collected at light in 2008.

P. Boer
 Gemene Bos 12
 1861 HG Bergen
 p.boer@quicknet.nl